

Psikanaliz ve Etik (devamı):

Analizin mantıki zamanları, sonlanması ve “Geçiş” deneyimi üzerine

Özge Soysal

Psikanalizin etik buyruğu ve üstbenin sansürcü buyruğu arasındaki farkı belirtmemiz önemli, zira bu ikisi hem bir analizin gidişatında hem de kurumsal işleyişlerde birbirinden apayrı şeylere hizmet eder. Alain Didier-Weill, üstben üzerine olan son çalışmasında Edgar Allen Poe'nun “çalınmış mektup” öyküsünden yola çıkarak Lacan'ın daveti üzerine *L'insu* Seminerinin 8 Şubat 1977 tarihli dersinde yaptığı bir sunumu ve diyalogu paylaşır¹. Bu çalışma aynı zamanda Lacanyen bir analizin geçtiği aşamaları, analizin sonlanışını ve Lacan tarafından icat edilen “Passe” yani analist olmaya “Geçiş”in mantığını anlatır.

Alain Didier-Weill'in Poe'dan esinlendiği örneğinde Bozeff olarak adlandırdığı kişi, analizan konumundadır yani bilinçdışı olarak taşıdığı bir gösterenle “bu o, ama o değil” türünden bir yadsıma ilişkisi içindedir. Bunun nedeni Bozeff'in bu bilgiyi asıl sahibine yani Krala ulaştırmak istememesidir. Aynı zamanda Kral da bu bilgiye -mektuba, harfe²- Bozeff'in sahip olduğu bilgisine sahip değildir. O halde Bozeff ve Kral arasındaki ilişkinin *birinci zamanı* Bozeff'in dilinden şöyle anlatılabilir: “Kral, mektubun nerede olduğunu *bildiğimi bilmiyor*”. Bu üstbenin hizmetinde olan bir yadsıma zamanıdır; zira Bozeff, hakikati saklamakta özgür olduğuna inanır. Peki, inkardan nasıl vazgeçer ve dahası bu özgürlüğe etik konumdaki bir başka özgürlüğü nasıl tercih eder hale gelir?

Bastırılmış gösterenin -çalınmış mektubun- Krala geri verilebilmesi için Alain Didier-Weill bu kurguya analist konumunda olan bir Üçüncüyü dahil eder. Bu kişi Bozeff'in sırrını paylaştığı bir aracıdır. Ve bu aracı-analist sayesinde diğer muhataplar yer değiştirmek zorunda kalacaklardır. Üstelik buradaki zorunluluk “O'nun olduğu yerde, ben meydana gelmelidir” emrinin dayattığı etik bir zorunluluktur: Bastırılmış bilinçdışı bilginin yerinde, özne meydana gelmelidir. Bu etik zorunluluğu ve konumlanışı takiben Bozeff'in sırrını öğrenen aracı Krala gider ve ona Bozeff'in mektubun yerini bildiğini söyler. Böylelikle Kral da Bozeff'in bildiğini bilir hale gelir. Aracı daha sonra, Bozeff'in yanına gelir ve Kralın Bozeff'in *bildiğini bildiğini* söyler.

Bozeff, bu yeni değişkenle birlikte yer değiştirmek zorunda kalır. Yer değiştirmenin *ikinci zamanı*, Bozeff'in Kralın sırrı kendisinin bildiğini biliyor olmasıdır. Ama Bozeff inkârı sürdürür ve kendisini şöyle telkin eder: ben Kralın bildiğini biliyor olabilirim ama o benim bunu bildiğimi bilmiyor. Aracıya bir kez daha iş düşer. İşini yapmaya devam edip, Bozeff'i bir kere daha hayal kırıklığına uğratmak durumunda kalacaktır. Krala bu son gelişmeden Bozeff'in haberdar olduğu bilgisini iletir. Bu da Bozeff için *üçüncü zamana* geçiştir: Kral, *bildiğimi biliyor ve bildiğini bildiğimi de biliyor*.

Aracının bu ikisi arasında mekik dokuması sayesinde yadsıma geçersiz hale gelir ve Bozeff'in sakladığı hakikat asıl adresine ulaşır. Üstbenin sansürünün işlerliğini yitirdiği bu yeni konumlanış, Bozeff'in ansızın, hiç beklemediği ve ummadığı bir şekilde Kralla aracı olmaksızın karşılaştığı bir andır. A. Didier-Weill bu yeni aşamayı “büyülenme anı” olarak adlandırır. Çünkü özne ilk defa bir ikilikten yani ikili oynamaktan vaz geçmek durumunda kalmıştır. Avucunun içine düşen ve bizzat kendisini

¹ Söz konusu olan “*L'insu qui sait de l'une bévue s'aïlle à mourre*” Semineridir (1976- 1977). Alain Didier-Weill'in bu konuşmasından bahsettiği çalışması ise “*Qu'est-ce que le surmoi?*” adlı kitabında (2016, érès) bulunabilir.

² Fransızca *lettre* kelimesi hem mektup hem de harf anlamlarına gelir. Harf, gösterenden farklı olarak öznenin dile girişinde, bilinçdışının oluşumunun da öncesinde Ötekinin söylemindeki eksiklikle, boşlukla karşılaşmasının bıraktığı ilk izler, işaretlerdir.

ilgilendiren bir bilgi söz konusudur ve bu an tam da öznel bölünmüşlüğün ortaya çıktığı bir andır. *Yazılmamaya devam eden* bir hakikat artık *yazılmamaya devam etmez ve yazılır!* Başlangıçta öznenin bilmezden gelmeyi sürdürdüğü, “bildiğim şeyi bilmezden gelmeye devam ediyorum” türündeki fetişistik bir bölünme yerini farklı enstanslar yani bilme türleri arasında bölünmüş bir özneye bırakır. Bununla birlikte Weill’in hatırlattığı üzere bu *büyülenmeden çıkış*, köken olarak aynı kelimedenden gelen arzunun da doğuşudur³. Özne, tıpkı Platonun mağara örneğinde olduğu gibi gözünü kamaştıran şeyleri yine sözcüklerle buluşturmak, yani kaybın sorumluluğunu almak durumundadır.

J. -D Nasio, özne kavramı üzerine verdiği bir Seminerinde Lacan’ın bilinçdışı öznesinin keşfinin Newton’dan esinlendiğini söyler⁴. Başına düşen elma, özneyi yeni bir söylem icat etmeye zorlar. Üstelik özne bu sayede gösteren zincirinin fay kırıklarıyla işleyen bir sistem olduğu gerçeğiyle de karşılaşır. Freud’un esprilerin mantığında keşfettiği gibi söz konusu olan hemen sonrasında gülmeyi getiren bir afallamadır. Üstelik, bu yer değiştirmelerle birlikte “bildiği-varsayılan-özne” konumundaki analistin konumlanması da yer değiştirir. Elmadan nasibini alan analist de artık bilen ve bildiğini serinkanlılıkla üstlenmek durumunda olmaktadır. Bildiği şey, boşluğun bu belirleşmelerinden kendisinin de bölünmüş bir özne olarak muaf olmadığını bilgisidir. X bir bilmecenin ortaya çıktığı bu sürpriz anlar, öznenin söylediklerinin, anlattısının, bilinçdışı sözcüleme tarafından desteklendiği deneyim anlarıdır.

Analizan olmaktan analist olmaya “Geçiş”, teknik-prosedürel birtakım aşamalardan ziyade söylediklerimizi, aktardıklarımızı, düşündüklerimizi yalanlar bir konumda olmadığımızın tanıklığını yapabilmemiz açısından anlamlıdır. A. Didier Weill’in ifadesiyle: “*Kendine Lacanyen diyen bizler, Lacan’ın öğretisini düşünmekle ilgili düşünmeyi gerçekten düşünebiliyor muyuz?*” Bir başka deyişle, bilinçdışının bir dil gibi yapılanmış olduğunu düşünmeyi Ötekideki eksikliğin göstereninin belirlediği, bunu öznel olarak deneyimlemiş olduğumuz ve üstlendiğimiz bir yerden düşünebiliyor muyuz?

İşte, analistin konumlanışına dair etik bir soru. Zira bunu sadece kuramsal olarak düşünmeyi sürdürdüğümüz bir yer -kimi koşullarda analizden geçmiş olsak bile- bilgiye evet dediğimiz ama bilginin geldiği yere hayır demeyi sürdürdüğümüz bir iktidar, güç ilişkisinin içinde olmaya denk gelir. Babanın Adı tarafından güvencelenip, düzenlenen bu tür bir anlayış, kendi içinde kapalı, muhafazakâr bir yapıya dönüşme riskini de taşır, çünkü en basitinden kadınsıyı, *tam olarak değilleri*, yani tam olarak fallik gösterenle düzenlenmeyenleri sisteminden eler, dahası türlü teşhislerle de yaftalamayı ihmal etmez. Bu tür bir kulak, ne duymak istiyorsa onu duyan indirgemeci bir kulaktır. Halbuki Marie Pesenti-Irmann’ın çok güzel ifade ettiği gibi Lacan, kendi parkurunda kadınların okulundan ve işaret ettiklerinden geçmeyi göze alarak *arzu-fallus-babanın-adı* üçlemesinden *zevk-aşk-kadın* üçlemesine geçmeye cesaret edebilmiş bir analist ve kuramcıyken⁵.

O halde analizanın bu afallama deneyimleri sayesinde divanda keşfettiği şey, onu Ötekinin söyleminde bir özne olarak bilgi ve hakikat, hakikat ve gerçek arasında bölen gösterenleridir. Aslında bu afallayışlar sayesinde ortaya çıkan şey de gizli bir hakikatin örtüsünün açılmasından çok, sakladığımızı sandığımız şeyin ötesinde hiçbir sezimizin olmadığı bir bilgidir. Lacan’ın Gerçeğe konumladığı bu mutlak bilgiyi A. Didier-Weill, Lacan’la olan diyalogunda imkansızın ortaya çıktığı

³ *Sidération*, büyülenme anlamına gelir. *Dé-siderus* da büyülenmeden çıkıştır ve *désir* yani arzu kelimesiyle aynı etimolojik kökene sahiptir.

⁴ Nasio’nun Lacan’ın daveti üzerine 15 Mayıs 1979 tarihinde verdiği bir seminerdir ve “*Jacques Lacan’ın kuramı üzerine beş ders*” adlı kitabının son kısmında bulunabilir. (İmge yayınevi, çev. Özge Soysal, Murat Erşen, yeni baskısı hazırlanıyor)

⁵ M. Pesenti-Irmann, *Lacan à l’école des femmes*, 2017, érès.

bilinçdışının da ötesindeki bir bilgi olarak adlandırır. Mutlaktır zira imkansızdır, akışı deler, sözcükleri sekteye uğratar ve özneye kendi imkansızının sorumluluğunu almaktan başka bir şans bırakmaz⁶.

Arzunun belirebilmesi, öznenin kendisiyle ilgili tüm bildiklerini kaybettiği bu deneyimle ilişkilidir. Karanlıkta çıplak kaldığı, sembolik-fallik bir köşeden mahrum kaldığı ve Ötekinin bakışına kısıvrak yakalandığı bu anlar yine Weill'in Lacan'la olan diyalogunda *Baba'nın Adının* artık simgesel bir güvenceden çıkıp *Gerçekte* belirlediğini söylediği bir başka topolojik noktaya ve aynı zamanda bakışın kliniğine işaret eder. Sözcüklerin berisindeki bir noktaya. Esprilerde gülme anının hemen öncesinde belirip ivedilikle kaçan ama özneyi içeriden, bam telinden kısıvrak yakalayan o anları aklımıza getirebiliriz.

O halde kendimize "Ben" dediğimiz yerin bir cevap vereni, muhatabı, adresi vardır. Eminliğin geldiği bu muhatapla artık aracısız karşılaşmayı üstlenmek, Ötekiden gelen bir güvence olmasa da bu eminlikte yanılmayacağımızı bilmektir. Hem de deli olmadığımız halde! Bu tür bir konumlanış, öznenin analistine, Freud'a, Lacan'a özdeşim kurmaktansa kendi semptomuna, onu bölünmüş bir özne olarak bilinçdışında belirleyen gösterenlere özdeşim kurması yani kendi bilinçdışı bilgisinin sözcüsü olması anlamına gelir, papağanlıktan farklı olarak. Gerçi, papağanlar da bazen sahiplerini şaşırtırlar.

Yine de altını çizelim ki burada bahsettiğimiz eminlik, kesinlik, hata yapmamak ya da hatadan kaçmak anlamına gelmez. Söz konusu olan daha ziyade bu mantığın bir tersine çevrilişidir. Hata, otorite karşısındaki bir yenilgiden ya da başarısızlığa uğramaktan ziyade, bu yolla bize cevap veren bilinçdışı bir muhatabı hesaba katmak durumunda kaldığımız, bir nevi sonrasında özne olarak doğrulduğumuz bir sendeleyiştir. Hata, bunun tam aksine sözcelemenin yeri olan bilinçdışı bir bilgiyi hüsrana uğratmak yani kestirmeden almak olurdu, esprilerin dinamiğinde olduğu gibi bu bilginin bizi hata yapmak durumunda bırakması değil. Ne var ki yazıyı, yazma deneyimini göze almak koşuluyla.

⁶ Burada meraklı okuyucuyu bu konuyu ele aldığım "*Günümüzde Oidipus: son sahnesi olmayan tragedya*" (2019) adlı bir başka yazıma gönderiyorum.